

Algebra wyższa

Elżbieta Adamus

Wydział Matematyki Stosowanej
Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie

Kraków 2024

References

- [1] Z. Furdzik, J. Maj-Kluskowa, A. Kulczycka, M. Sękowska, *Nowoczesna matematyka dla inżynierów. Część I - Algebra*, Wydawnictwo AGH, Kraków, 1993
- [2] B. Gleichgewicht, *Algebra*, PWN, Warszawa, 1983, wydanie III zmienione
- [3] T. Jurlewicz, Z. Skoczylas, *Algebra i geometria analityczna. Definicje, twierdzenia, wzory*, Oficyna Wydawnicza GiS, Wrocław, 2020, wydanie XXII
- [4] T. Jurlewicz, Z. Skoczylas, *Algebra liniowa. Definicje, twierdzenia, wzory*, Oficyna Wydawnicza GiS, Wrocław, 2015, wydanie VIII poprawione
- [5] A. I. Kostrikin, *Wstęp do algebry, tomy 1,2*, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2004.

TEMAT: *Zbiory i relacje. Działania i wybrane struktury algebraiczne*

1.1 Notacja

Przyjmujemy następującą notację.

$\mathbb{N} = \{1, 2, 3, \dots\}$	zbiór liczb naturalnych
$\mathbb{N}_0 = \mathbb{N} \cup \{0\}$	
\mathbb{Z}	zbiór liczb całkowitych
\mathbb{Q}	zbiór liczb wymiernych
\mathbb{R}	zbiór liczb rzeczywistych

Oznaczenia kwantyfikatorów

\forall	kwantyfikator ogólny (duży)	<i>dla każdego</i>
\exists	kwantyfikator szczegółowy (mały)	<i>istnieje</i>
$\exists!$		<i>istnieje dokładnie jeden</i>

Symbol sumy i iloczynu

Niech $n \in \mathbb{N}$ oraz niech $a_1, a_2, \dots, a_m, a_{m+1}, \dots, a_n$ to dowolny ciąg liczb.

Sumę $a_1 + a_2 + \dots + a_n$ oznaczamy symbolem $\sum_{i=1}^n a_i$. Symbol i to wskaźnik sumowania lub indeks sumowania, m to dolna granica sumowania, zaś n to górna granica sumowania.

Zauważmy że dla dowolnego $m \in \mathbb{N}$, $m < n$ oraz $c \in \mathbb{R}$ zachodzą równości $a_1 + a_2 + \dots + a_n = (a_1 + a_2 + \dots + a_m) + (a_{m+1} + a_{m+2} + \dots + a_n)$ oraz $c(a_1 + a_2 + \dots + a_n) = ca_1 + ca_2 + \dots + ca_n$, czyli

$$\sum_{i=1}^n a_i = \sum_{i=1}^m a_i + \sum_{i=m+1}^n a_i, \quad c \sum_{i=1}^n a_i = \sum_{i=1}^n ca_i.$$

Przykład 1.1.1. $\sum_{i=1}^6 i = 1 + 2 + 3 + 4 + 5 + 6 = 21$

$$\sum_{i=5}^9 \frac{i}{i+2} = \frac{5}{7} + \frac{6}{8} + \frac{7}{9} + \frac{8}{10} + \frac{9}{11}$$

$$\sum_{i=0}^n \left(\frac{1}{2}\right)^i = 1 + \frac{1}{2} + \frac{1}{4} + \dots + \left(\frac{1}{2}\right)^n = \frac{1 - \left(\frac{1}{2}\right)^{n+1}}{1 - \frac{1}{2}}$$

Iloczyn $a_1 \cdot a_2 \cdot \dots \cdot a_{n-1} \cdot a_n$ oznaczamy symbolem $\prod_{i=1}^n a_i$. Symbol i to wskaźnik iloczynu, m to dolny wskaźnik iloczynu, zaś n to górny wskaźnik iloczynu.

Przykład 1.1.2. $\prod_{i=0}^6 (9-j) = 9 \cdot 8 \cdot 7 \cdot 6 \cdot 5 \cdot 4 \cdot 3$

$$\prod_{i=1}^n i = 1 \cdot 2 \cdot 3 \cdot \dots \cdot (-1) \cdot n = n!$$

$$\underbrace{x \cdot x \cdot \dots \cdot x}_{n \text{ razy}} = \prod_{i=1}^n x$$

1.2 Zbiory i relacje

Definicja 1.2.1. Parą uporządkowaną (a, b) nazywamy zbiór $\{\{a\}, \{a, b\}\}$ podzbiorów zbioru $\{a, b\}$.

Twierdzenie 1.2.2. Dwie pary $(a, b), (c, d)$ są równe wtedy i tylko wtedy, gdy $a = c \wedge b = d$.

Możemy zdefiniować n -kę uporządkowaną:

$$(a_1, a_2, a_3) := ((a_1, a_2), a_3)$$

$$(a_1, a_2, a_3, a_4) := ((a_1, a_2, a_3), a_4)$$

...

$$(a_1, a_2, \dots, a_{n-1}, a_n) := ((a_1, a_2, \dots, a_{n-1}), a_n)$$

Można uzasadnić, że

$$(a_1, a_2, \dots, a_n) = (b_1, b_2, \dots, b_n) \Leftrightarrow \forall i \in \{1, 2, \dots, n\} a_i = b_i.$$

Definicja 1.2.3. Iloczynem kartezjańskim zbiorów A i B nazywamy zbiór

$$A \times B := \{(a, b) : a \in A \wedge b \in B\}.$$

Analogicznie definiujemy

$$A_1 \times A_2 \times \dots \times A_n := \{(a_1, a_2, \dots, a_n) : a_1 \in A_1 \wedge a_2 \in A_2 \wedge \dots \wedge a_n \in A_n\}.$$

Oznaczamy $A^2 = A \times A$ oraz $A^n = \underbrace{A \times A \times \dots \times A}_{n\text{-razy}}$.

Przykład 1.2.4. Wyznacz $A \times B, B \times A, B^2$.

i) $A = \{3, 4, 5\}, B = \{5, 7\}$

$$A \times B = \{(3, 5), (3, 7), (4, 5), (4, 7), (5, 5), (5, 7)\}$$

$$B \times A = \{(5, 3), (5, 4), (5, 5), (7, 3), (7, 4), (7, 5)\}$$

$$A \times B \neq B \times A$$

$$B^2 = \{(5, 5), (5, 7), (7, 5), (7, 7)\}$$

ii) przedziały $A = (0, 1) \subset \mathbb{R}, B = (1, 2) \subset \mathbb{R}$

$$A \times B = \{(x, y) : 0 < x < 1 \wedge 1 < y < 2\}$$

$$B \times A = \{(x, y) : 1 < x < 2 \wedge 0 < y < 1\}$$

iii) $A = B = \mathbb{R}$

$$A \times B = B \times A = A^2 = B^2$$

Oznaczamy $\mathbb{R}^2 = \mathbb{R} \times \mathbb{R} = \{(x, y) : x, y \in \mathbb{R}\}$ - płaszczyzna rzeczywista

Definicja 1.2.5. Niech A, B będą dowolnymi zbiorami. Każdy podzbiór $R \subseteq A \times B$ nazywamy *dwuargumentową relacją* w iloczynie kartezjańskim $A \times B$. Gdy $A = B$, to mówimy o dwuargumentowej relacji w zbiorze A .

Dla $(x, y) \in A \times B$ piszemy $xRy \Leftrightarrow (x, y) \in R$.

Przykład 1.2.6. i) Relacja równości $=$ w zbiorze \mathbb{N}

ii) Relacja \leq w zbiorze \mathbb{N} (lub $\mathbb{Z}, \mathbb{Q}, \mathbb{R}$)

iii) Relacja inkluzji \subseteq w zbiorze potęgowym $\mathcal{P}(A) = \{B : B \subseteq A\}$

iv) Relacja podzielności $|$ w zbiorze \mathbb{N} , tj. $m|n \Leftrightarrow \exists k \in \mathbb{N} \quad n = mk$

Definicja 1.2.7. Niech $R \subset A \times A$ będzie relacją w zbiorze A . Relację R nazywamy

i) *zwrotną*, jeżeli $\forall x \in A \quad xRx$,

ii) *przeciwzwrotną*, jeżeli $\forall x \in A \quad \sim (xRx)$,

iii) *symetryczną*, jeżeli $\forall x, y \in A \quad xRy \Rightarrow yRx$,

iv) *przeciwsymetryczną*, jeżeli $\forall x, y \in A \quad xRy \Rightarrow \sim (yRx)$,

v) *antysymetryczną*, jeżeli $\forall x, y \in A \quad (xRy \wedge yRx) \Rightarrow x = y$,

vi) *przechodnią*, jeżeli $\forall x, y, z \in A \quad (xRy \wedge yRz) \Rightarrow xRz$,

vii) *spójną*, jeżeli $\forall x, y \in A \quad xRy \vee yRx \vee x = y$.

Definicja 1.2.8. Niech A będzie zbiorem niepustym.

i) Relację $R \subset A \times A$ nazywamy *relacją równoważności* w zbiorze A , jeśli jest ona zwrotna, symetryczna i przechodnia.

ii) Niech R będzie relacją równoważności w zbiorze A , zaś $x \in A$. Zbiór

$$[x]_R := \{y \in A : xRy\}$$

nazywamy *klasą równoważności* lub *klasą abstrakcji* relacji równoważności R wyznaczoną przez element x . Element x nazywamy *reprezentantem* klasy równoważności $[x]_R$.

iii) Niech R będzie relacją równoważności w zbiorze A . Zbiór

$$A/R := \{[x]_R : x \in A\}$$

nazywamy *zbiorem ilorazowym* zbioru A przez relację R .

Twierdzenie 1.2.9. Niech A będzie zbiorem niepustym, zaś R relacją równoważności w zbiorze A . Wówczas dla dowolnych $x, y \in A$

i) $x \in [x]_R$,

ii) $[x]_R = [y]_R \Leftrightarrow xRy$,

iii) $[x]_R \neq [y]_R \Rightarrow [x]_R \cap [y]_R = \emptyset$.

Dowód. iii) $[x]_R \cap [y]_R = \emptyset \Leftrightarrow \exists z \in [x]_R \cap [y]_R \Leftrightarrow \exists z : z \in [x]_R \wedge z \in [y]_R \Leftrightarrow zRx \wedge zRy \Leftrightarrow zRx \wedge yRz \Rightarrow xRy$. Na mocy ii) mamy, że $[x]_R = [y]_R$. \square

Uwaga 1.2.10. Określenie relacji równoważności w danym zbiorze A jest równoznaczne z dokonaniem podziału tego zbioru na niepuste i rozłączne zbiory, których suma mnogościowa równa jest temu zbiorowi. Taki podział nazywamy *rozbiciem* zbioru A .

$$A = \bigcup_{x \in A} [x]_R$$

Przykład 1.2.11. i) $A = \mathbb{Z}$, $n \in \mathbb{N}$ ustalone $xRy \Leftrightarrow n|(x - y)$

$$xRy \Leftrightarrow \exists k \in \mathbb{Z} : kn = x - y \Leftrightarrow \exists k \in \mathbb{Z} : y = x + kn$$

Jest to relacja równoważności zwana *relacją przystawania modulo n* .

Piszemy $x \equiv y \pmod{n}$ lub $x \equiv_n y$.

$$\mathbb{Z} / \equiv_n = \{[0], [1], \dots, [n - 1]\} \text{ zbiór reszt modulo } n$$

ii) $A = \mathbb{Z} \times \mathbb{Z}^*$, gdzie $\mathbb{Z}^* = \mathbb{Z} \setminus \{0\}$, $(x, y)R(u, v) \Leftrightarrow xv = yu$

$$(x, y)R(x, y) \Leftrightarrow xy = yx$$

$$(x, y)R(u, v) \Leftrightarrow xv = yu \Leftrightarrow uy = vx \Leftrightarrow (u, v)R(x, y)$$

przechodność - ĆWICZENIE

Jest to relacja równoważności. Liczba wymierna $\frac{x}{y}$ to klasa abstrakcji.

$$[(x, y)]_R = \{(u, v) \in \mathbb{Z} \times \mathbb{Z}^* : (x, y)R(u, v)\} = \{(u, v) \in \mathbb{Z} \times \mathbb{Z}^* : xv = yu\} = \{(u, v) \in \mathbb{Z} \times \mathbb{Z}^* : \frac{x}{y} = \frac{u}{v}\}$$

$$\mathbb{Q} = \mathbb{Z} \times \mathbb{Z}^* / R$$

Działania $+$, \cdot w \mathbb{Q} nie zależą od wyboru reprezentanta.

iii) Wektory zaczepione i wektory swobodne płaszczyzny euklidesowej

Wektor swobodny to klasa abstrakcji wektorów zaczepionych.

Definicja 1.2.12. Niech A będzie zbiorem, zaś $R \subset A \times A$ relacją w A .

- i) Relację R nazywamy *relacją częściowo porządkującą* lub *porządkiem częściowym* w zbiorze A , jeżeli jest ona zwrotna, antysymetryczna i przechodnia. Mówimy wówczas, że zbiór A jest *częściowo uporządkowany*.
- ii) Relację R nazywamy *porządkiem liniowym* w zbiorze A , jeśli jest ona porządkiem częściowym i jest spójna. Mówimy wówczas, że zbiór A jest *liniowo uporządkowany*.

Dwa elementy $x, y \in A$ nazywamy *porównywalnymi* jeśli xRy lub yRx . Jeśli zbiór jest liniowo uporządkowany, to każde dwa elementy tego zbioru są porównywalne.

Oznaczamy symbolem \leq ustalony porządek częściowy.

Wówczas piszemy $x < y$, gdy $x \leq y$ oraz $x \neq y$.

Relacja $<$ jest przeciwzwrotna, asymetryczna i przechodnia. Nazywamy ją *silnym porządkiem częściowym*.

Przykład 1.2.13. i) $\mathcal{P}(A) = \{B : B \subseteq A\}$ z relacją inkluzji \subseteq

$$A \subseteq A$$

$$A \subseteq B \wedge B \subseteq A \Leftrightarrow A = B$$

$$A \subseteq B \wedge B \subseteq C \Leftrightarrow A \subseteq C$$

Jest to porządek częściowy, który nie jest porządkiem liniowym.

Jeśli $A \cap B = \emptyset$, to ani $A = B$, ani $A \subseteq B$, ani $B \subseteq A$.

ii) (\mathbb{R}, \leq) zbiór liniowo uporządkowany

$$\forall x, y \in \mathbb{R} \quad x \leq y \vee y \leq x \vee x = y$$

Wszystkie liczby rzeczywiste są porównywalne.

1.3 Działania wewnętrzne i ich własności

Niech A będzie zbiorem niepustym.

Definicja 1.3.1. Dowolną funkcję $h : A \times A \rightarrow A$ nazywamy *działaniem wewnętrznym* w zbiorze A . Wartość funkcji $h(a, b) \in A$ nazywamy *wynikiem* działania dla pary argumentów $a, b \in A$.

Przykład 1.3.2. i) Dodawanie jest działaniem wewnętrznym w \mathbb{N} .

ii) Odejmowanie nie jest działaniem wewnętrznym w \mathbb{N} .

iii) Dodawanie nie jest działaniem wewnętrznym w $\mathbb{R} \setminus \mathbb{Q}$.

Własności działań wewnętrznych

Definicja 1.3.3. Niech $*$: $A \times A \rightarrow A$ będzie działaniem wewnętrznym.

- i) Działanie $*$ nazywamy *przemienne*m, jeśli $\forall a, b \in A \quad a * b = b * a$.
- ii) Działanie $*$ nazywamy *łącznym*, jeśli $\forall a, b, c \in A \quad (a * b) * c = a * (b * c)$.
- iii) Element $e \in A$ nazywamy *elementem neutralnym* działania $*$, jeśli $\forall a \in A \quad a * e = e * a = a$.

Przykład 1.3.4. i) Dodawanie jest działaniem wewnętrznym łącznym i przemienne w \mathbb{R} . 0 jest elementem neutralnym.

ii) Mnożenie jest działaniem wewnętrznym łącznym i przemienne w $\mathbb{R}^* = \mathbb{R} \setminus \{0\}$. 1 jest elementem neutralnym.

Twierdzenie 1.3.5. Jeżeli element neutralny istnieje to jest jedyny.

Dowód. Przypuśćmy, że istnieją $e_1, e_2 \in A$ będące elementami neutralnymi w A . Wówczas $e_2 = e_1 * e_2 = e_1$. \square

Przykład 1.3.6. Niech X to dowolny zbiór.

- i) Zbiór pusty \emptyset jest elementem neutralnym w $(P(X), \cup)$.
- ii) Zbiór X jest elementem neutralnym w $(P(X), \cap)$.

Definicja 1.3.7. Niech $*$: $A \times A \rightarrow A$ będzie działaniem wewnętrznym, posiadającym element neutralny $e \in A$. Dla dowolnego $a \in A$ każdy element $a' \in A$ taki, że $a * a' = a' * a = e$, nazywamy *elementem symetrycznym* do a względem działania $*$.

Przykład 1.3.8. i) W $(\mathbb{R}, +)$ elementem symetrycznym do 5 jest -5 (tzw. element przeciwny).

ii) W (\mathbb{R}^*, \cdot) elementem symetrycznym do 5 jest $\frac{1}{5}$ (tzw. element odwrotny).

iii) W (\mathbb{R}, \circ) , gdzie $x \circ y = x + y + 1$, elementem neutralnym jest -1 , zaś elementem symetrycznym do x jest $-2 - x$.

Twierdzenie 1.3.9. Jeżeli działanie wewnętrzne jest łączne oraz posiada element neutralny, to każdy element posiada co najwyżej jeden element symetryczny.

Dowód. Rozważmy zbiór A z działaniem łącznym \circ . Niech e będzie elementem neutralnym działania \circ . Niech a', a'' to dwa elementy symetryczne do $a \in A$. Wówczas

$$\begin{aligned}
 a \circ a' = e &\Rightarrow a'' \circ (a \circ a') = a'' \circ e \\
 &(a'' \circ a) \circ a' = a'' \\
 &e \circ a' = a'' \\
 &a' = a''
 \end{aligned}$$

\square

1.4 Podstawowe struktury algebraiczne

Niech G będzie zbiorem niepustym, zaś $*$: $G \times G \rightarrow G$ działaniem wewnętrznym w G .

- Definicja 1.4.1.** i) Parę $(G, *)$ nazywamy *półgrupą*, jeżeli działanie jest łączne.
- ii) Parę $(G, *)$ nazywamy *monoidem*, jeżeli działanie jest łączne i posiada element neutralny.
- iii) Parę $(G, *)$ nazywamy *grupą*, jeżeli działanie jest łączne, posiada element neutralny oraz każdy element G posiada element symetryczny względem $*$ w G .

Jeśli dodatkowo działanie $*$ jest przemienne, to mówimy o *półgrupie przemiennej*, *monoidzie przemiennym*, *grupie przemiennej (abelowej)*.

Przykład 1.4.2. Oznaczmy $\mathbb{R}^* = \mathbb{R} \setminus \{0\}$.

	$(\mathbb{N}, +)$	(\mathbb{Z}, \cdot)	$(\mathbb{Q}, +)$	(\mathbb{Q}, \cdot)	$(\mathbb{R}^*, +)$	(\mathbb{R}^*, \cdot)
wewnętrzność	✓	✓	✓	✓	nie $-1 + 1 = 0$ $0 \notin \mathbb{R}^*$	✓
łączność	✓	✓	✓	✓		✓
przemienność	✓	✓	✓	✓		✓
el. neutralny	brak $0 \notin \mathbb{N}$	✓ $1 \in \mathbb{Z}$	✓ $0 \in \mathbb{Q}$	✓ $1 \in \mathbb{Q}$		✓ $1 \in \mathbb{R}^*$
el. symetryczny		brak $2 \cdot b = 1$ $b = \frac{1}{2} \notin \mathbb{Z}$	✓ $a + a' = 0$ $a' = -a \in \mathbb{Q}$	brak $a \cdot a' = 1$ $a' = \frac{1}{a}$ nie dla $a = 0$		✓ $a \cdot a' = 1$ $a' = \frac{1}{a}$ $\forall a \in \mathbb{R}^*$
	półgrupa przemienna bez el. neutr.	monoid przemienny	grupa abelowa	monoid przemienny		grupa abelowa

Przykład 1.4.3. Niech $X = \{1, 2, 4, \dots, 2^n, \dots\}$, $n \in \mathbb{N}_0 = \mathbb{N} \cup \{0\}$, zaś działanie \circ to mnożenie liczb. Czy (X, \circ) jest półgrupą/grupą (abelową)?

Jeśli $a, b, c \in X$, to istnieją $k, m, n \in \mathbb{N}_0$ takie, że $a = 2^n, b = 2^m, c = 2^k$.

wewnętrzne $a \circ b = 2^n \cdot 2^m = 2^{n+m} \in A$

przemienne $a \circ b = 2^n \cdot 2^m = 2^{n+m} = 2^{m+n} = 2^m \cdot 2^n = b \circ a$

łączne $(a \circ b) \circ c = 2^{n+m} \cdot 2^k = 2^{n+m+k} = 2^n \cdot 2^{m+k} = a \circ (b \circ c)$

el. neutralny $e = 2^s, s \in \mathbb{N}_0$ $a \circ e = a \Leftrightarrow 2^{n+s} = 2^n \Rightarrow s = 0, e = 1 \in X$

brak el. odwrotnego $a \circ b = 1 \Leftrightarrow 2^{n+m} = 2^0 \Leftrightarrow m = -n \Rightarrow m = -n \notin \mathbb{N}_0$

Wniosek: monoid przemienny (tj. półgrupa przemienna z jedyneką)

Definicja 1.4.4. Zespół $(A, \circ, *)$ złożony z niepustego zbioru A i określonych w nim działań wewnętrznych $\circ : A \times A \rightarrow A, * : A \times A \rightarrow A$ nazywamy *pierścieniem*, jeśli (A, \circ) jest grupą abelową, zaś działanie $*$ jest łączne oraz rozdzielne względem działania \circ , tzn.

$$\forall a, b, c \in A \quad (a \circ b) * c = (a * c) \circ (b * c) \wedge c * (a \circ b) = (c * a) \circ (c * b).$$

Pierścień, w którym działanie $*$ posiada element neutralny, nazywamy *pierścieniem z jedyneką* lub *z jednością*. Pierścień, w którym działanie $*$ jest przemienne, nazywamy *pierścieniem przemiennym* lub *komutatywnym*.

Notacja addytywna		Notacja multiplikatywna	
$\circ / +$	dodawanie	$* / \cdot$	mnożenie
$a + b$	suma	$a \cdot b$	iloczyn
$e = 0$	zero	$e = 1$	jedyńska
$a' = -a$	element przeciwny	$a' = a^{-1}$	element odwrotny

$$\begin{array}{ll}
 na = \underbrace{a + \dots + a}_n, \quad n \in \mathbb{N} & a^n = \underbrace{a \cdot \dots \cdot a}_n \\
 0 \cdot a = 0 & a^0 = e = e = 1 \\
 m \in \mathbb{Z}, m < 0 \quad ma = \underbrace{(-a) + \dots + (-a)}_m & a^m = \underbrace{a^{-1} \cdot \dots \cdot a^{-1}}_n
 \end{array}$$

Definicja 1.4.5. Zespół $(K, \circ, *)$ złożony ze zbioru K zawierającego co najmniej dwa elementy i określonych w nim działań wewnętrznych $\circ : K \times K \rightarrow K, * : K \times K \rightarrow K$ nazywamy *ciałem*, jeśli

- (K, \circ) jest grupą abelową (z elementem neutralnym e_\circ),
- $(K \setminus \{e_\circ\}, *)$ jest grupą abelową,
- działanie $*$ jest rozdzielne względem działania \circ .

Zatem ciało to pierścień przemienny z jedyneką (różną od zera, tj. $1 = e_* \neq e_o = 0$), w którym wszystkie niezerowe (tj. różne od elementu neutralnego e_o) elementy są odwracalne.

Zatem w ciele można zdefiniować operację *dzielenia* w sposób następujący:

$$\frac{a}{b} := a * b^{-1}, \quad a, b \in K, b \neq 0.$$

Przykład 1.4.6. i) $(\mathbb{R}, +, \cdot)$ ciało liczb rzeczywistych

$(\mathbb{R}, +)$ grupa addytywna ciała

(\mathbb{R}^*, \cdot) grupa multiplikatywna ciała

ii) $(\mathbb{Q}, +, \cdot)$ ciało liczb wymiernych

iii) $(\mathbb{Z}, +, \cdot)$ pierścień przemienny z jedyneką, ale nie ciało (bowiem np. $2^{-1} \notin \mathbb{Z}$)

iv) $(\mathbb{Z}/p\mathbb{Z}, +_p, \cdot_p)$, gdzie $p \in \mathbb{N}$, $p \geq 2$
 $+_p, \cdot_p$ dodawanie i mnożenie modulo p

Jeśli p to liczba pierwsza, to $\mathbb{Z}/p\mathbb{Z}$ jest ciałem (tzw. ciało reszt modulo p). Jeśli p nie jest liczbą pierwszą, to $\mathbb{Z}/p\mathbb{Z}$ jest pierścieniem, ale nie ciałem.

$\mathbb{Z}/5\mathbb{Z}$ to ciało	$+_5$ 0 1 2 3 4 0 0 1 2 3 4 1 1 2 3 4 0 2 2 3 4 0 1 3 3 4 0 1 2 4 4 0 1 2 3	\cdot_5 0 1 2 3 4 0 0 0 0 0 0 1 0 1 2 3 4 2 0 2 4 1 3 3 0 3 1 4 2 4 0 4 3 2 1
$\mathbb{Z}/4\mathbb{Z}$ nie jest ciałem	$+_4$ 0 1 2 3 0 0 1 2 3 1 1 2 3 0 2 2 3 0 1 3 3 0 1 2	\cdot_4 0 1 2 3 0 0 0 0 0 1 0 1 2 3 2 0 2 0 2 3 0 3 2 1

Definicja 1.4.7. Niech $(A, +, \cdot)$ będzie pierścieniem. Elementy $a, b \in A$, $a \neq 0, b \neq 0$ nazywamy *dzielnikami zera*, jeśli $a \cdot b = 0$.

Uwaga 1.4.8. W ciele nie ma dzielników zera.

Dowód. Niech $(K, +, \cdot)$ będzie ciałem oraz niech $a, b \in K$. Załóżmy, że $a \cdot b = 0$ oraz $a \neq 0$. Jeśli $a \neq 0$, to istnieje $a^{-1} \in K$. Otrzymujemy

$$0 = a^{-1} \cdot 0 = a^{-1} \cdot (a \cdot b) = (a^{-1} \cdot a) \cdot b = 1 \cdot b = b.$$

Zatem $b = 0$. \square

Przykład 1.4.9. Sprawdź, że zbiór \mathbb{R}^2 wraz z działaniami dodawania i mnożenia zdefiniowanymi poniżej ma strukturę ciała.

$$\forall (x_1, y_1), (x_2, y_2) \in \mathbb{R}^2 \quad (x_1, y_1) + (x_2, y_2) := (x_1 + x_2, y_1 + y_2), \quad (x_1, y_1) \cdot (x_2, y_2) := (x_1 x_2 - y_1 y_2, x_1 y_2 + x_2 y_1).$$

$(\mathbb{C}, +)$ jest grupą abelową.

Działanie $+$ jest wewnętrzne, łączne, przemienne. Elementem neutralnym jest $(0, 0) \in \mathbb{R}^2$, zaś elementem przeciwnym do $(x_1, y_1) \in \mathbb{R}^2$ jest $(-x_1, -y_1) \in \mathbb{R}^2$.

$(\mathbb{C} \setminus \{(0, 0)\}, \cdot)$ jest grupą abelową.

Działanie \cdot jest wewnętrzne.

przemienność:

$$(x_2, y_2) \cdot (x_1, y_1) = (x_2 x_1 - y_2 y_1, x_2 y_1) = (x_1 x_2 - y_1 y_2, x_1 y_2 + x_2 y_1) = (x_1, y_1) \cdot (x_2, y_2)$$

łączność: $L = P$

$$\begin{aligned} L &= (a, b) \cdot [(x_1, y_1) \cdot (x_2, y_2)] = (a, b) \cdot (x_1 x_2 - y_1 y_2, x_1 y_2 + x_2 y_1) = \\ &= (a x_1 x_2 - a y_1 y_2 - b x_1 y_2 - b x_2 y_1, a x_1 y_2 + a x_2 y_1 + b x_1 x_2 - b y_1 y_2) \\ P &= [(a, b) \cdot (x_1, y_1)] \cdot (x_2, y_2) = (a x_1 - b y_1, a y_1 + b x_1) \cdot (x_2, y_2) = \\ &= (a x_1 x_2 - b y_1 x_2 - a y_1 y_2 - b x_1 y_2, a x_1 y_1 - b y_1 y_2 + a y_1 x_2 + b x_1 x_2) \end{aligned}$$

el. neutralny: $e = (1, 0)$

$$\forall (x_1, y_1) \in \mathbb{R}^2 \quad (1, 0) \cdot (x_1, y_1) = (1 \cdot x_1 - 0 \cdot y_1, 1 \cdot y_1 + 0 \cdot x_1) = (x_1, y_1)$$

el. odwrotny do $(x_1, y_1) \neq (0, 0)$:

$$(x_1, y_1) \cdot (a, b) = (1, 0) \Leftrightarrow (a x_1 - b y_1, a y_1 + b x_1) = (1, 0) \Leftrightarrow \begin{bmatrix} x_1 & -y_1 \\ y_1 & x_1 \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} a \\ b \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1 \\ 0 \end{bmatrix}$$

$$\forall (x_1, y_1) \neq (0, 0) \quad a = \frac{x_1}{x_1^2 + y_1^2}, \quad b = \frac{y_1}{x_1^2 + y_1^2}$$

Działanie \cdot jest rozdzielne względem $+$, bowiem $L = P$.

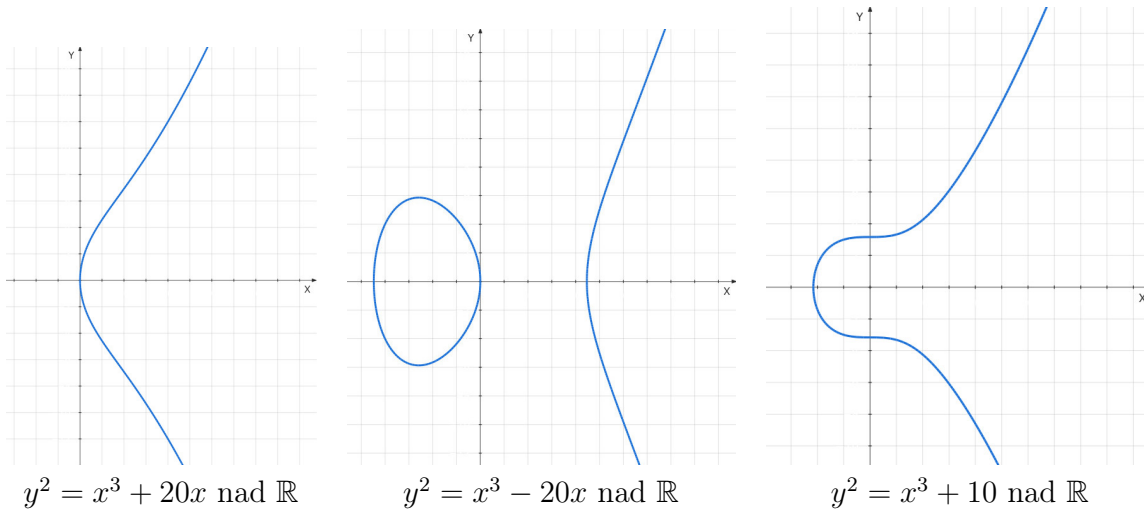
$$L = (a, b) \cdot [(x_1, y_1) + (x_2, y_2)] = (a, b) \cdot (x_1 + x_2, y_1 + y_2) = (a x_1 + a x_2 - b y_1 - b y_2, a y_1 + a y_2 + b x_1 + b x_2)$$

$$P = [(a, b) \cdot (x_1, y_1)] + [(a, b) \cdot (x_2, y_2)] = (a x_1 - b y_1, a y_1 + b x_1) + (a x_2 - b y_2, a y_2 + b x_2)$$

Definicja 1.4.10. Zdefiniowane powyżej ciało nazywamy *ciałem liczb zespolonych* i oznaczamy symbolem \mathbb{C} . Elementy tego ciała nazywamy *liczbami zespolonymi*.

nddf

Przykład 1.4.11 (Struktura grupy na krzywej eliptycznej). Niech $K = \mathbb{R}$ lub $K = \mathbb{C}$. *Krzywą eliptyczną* nad ciałem K nazywamy krzywą zdefiniowaną równaniem $y^2 = x^3 + ax + b$, gdzie $a, b \in K$ są takie, że $4a^3 + 27b^2 \neq 0$. Warunek ten zapewnia, iż krzywa nie ma punktów osobliwych.

Oznaczmy

$$E(K) = \{(x, y) \in K \times K : y^2 = x^3 + ax + b\} \cup \{\mathcal{O}\},$$

gdzie \mathcal{O} jest pewnym wyróżnionym punktem, zwanym *punktem w nieskończoności*.

W zbiorze $E(K)$ można zdefiniować operację grupową + „dodawania” punktów, dla której \mathcal{O} jest elementem neutralnym i taką, że $(E(K), +)$ jest grupą abelową.

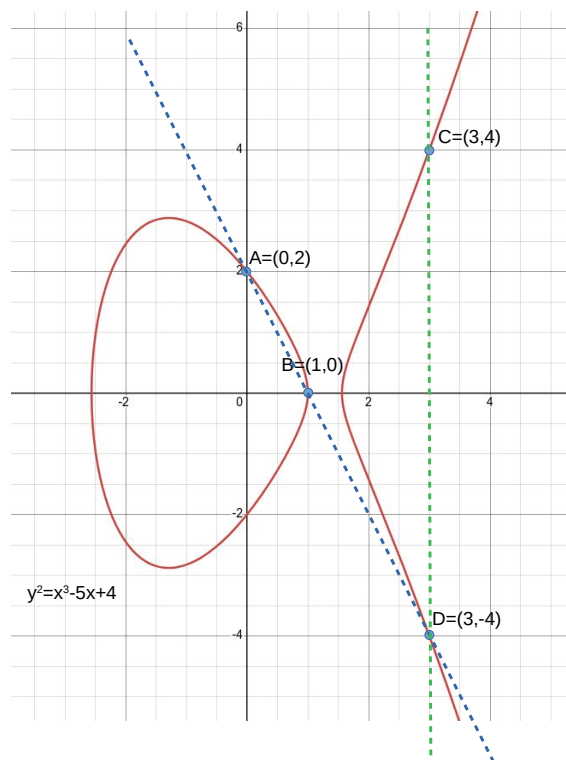
Niech $A = (x_1, y_1), B = (x_2, y_2)$ to dwa punkty ze zbioru $E(K)$. Zdefiniujemy działanie $+$: $E(K) \times E(K) \rightarrow E(K)$ w opisany niżej sposób.

1. $A + \mathcal{O} = A, \mathcal{O} + B = B$
2. Jeśli $x_1 = x_2$ oraz $y_1 = -y_2$, wówczas $A + B = \mathcal{O}$.
3. W pozostałych przypadkach obliczamy $\lambda = \begin{cases} \frac{3x_1^2 + a}{2y_1} & ; A = B \\ \frac{y_1 - y_2}{x_1 - x_2} & ; A \neq B \end{cases}$.

Wówczas $A + B = C = (x_3, y_3)$, gdzie $x_3 = \lambda^2 - x_1 - x_2$ oraz $y_3 = -\lambda x_3 - \nu$, dla $\nu = y_1 - \lambda x_1$.

W przypadku gdy $A \neq B$ oraz $x_1 \neq x_2$ dodawanie punktów można opisać geometrycznie w następujący sposób.

Wyznaczmy prostą l przechodzącą przez punkty A i B . Można wykazać, że wówczas prosta l przecina krzywą w dokładnie trzech punktach A, B oraz $D = (x_4, y_4)$, gdzie $x_3 = \lambda^2 - x_1 - x_2$ oraz $y_3 = \lambda x_3 + \nu$, dla $\nu = y_1 - \lambda x_1$. Inaczej mówiąc $x_4 = x_3$ zaś $y_4 = -y_3$.

Krzywe eliptyczne znajdują zastosowanie w kryptografii. Więcej informacji można znaleźć [tutaj](#) lub [tutaj](#).